

Марія Качмар (Львів)

МАТЕРІАЛИ П'ЯТОЇ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З ІСТОРІЇ ЦЕРКОВНОЇ МУЗИКИ У ФІНЛЯНДІЇ

Church Music and Icons: Windows to Heaven: Proceedings of the Fifth International Conference on Orthodox Church Music, University of Eastern Finland Joensuu, 3–9 June 2013 / The International Society for Orthodox Church Music. Joensuu 2015. 493 с.

Влітку 2013 року в фінському університеті в місті Йоенсуу вже в'яте відбулася конференція з історії сакральної музики «Церковна музика та ікони: погляд у небеса» за участі Школи теології та філософського факультету цього університету. Про матеріали конференції 2009 року вже йшлося в нашому збірнику¹. Конференції відбуваються під патронатом Міжнародного товариства православної церковної музики (ISOCM), яке існує понад 10 років за підтримки університету Йоенсуу й об'єднує як дослідників і виконавців, так молодих композиторів.

Тематика рецензованого збірника є дуже цікавою та охоплює не лише музикознавчі дослідження, але й розвідки з іконографії, що досліджують різнобічні зв'язки між малярством і гимнографією. Збірник присвячено пам'яті відомого грецького протопсалта й дослідника церковної музики Лікурґоса Ангелопулоса (1941–2014). Подаємо зміст збірника:

Alla Generalow / Алла Генералова (Америка). Process in Contemporary Hymnography and Iconography: Fr Vasilije Sokolović and His Father, St Budimir of Dobrun (Творчі процеси в сучасній гимнографії та іконографії: Св. Василій Соколович і його батько, Св. Будомир із Добруна), с. 15–22.

Jaakko Olkinuora / Яакко Олкінуора (Фінляндія). Approaches to Hymnography as Iconic Narration: The Case of the Entrance of the Theotokos (Розуміння гимнографії як іконографічної оповіді: на прикладі Введення Богородиці), с. 23–32.

Sydney Freedman / Сідні Фрідман (США). 'Evidence of the Divine Economy': Christ's Work and Condescension through the Icons and Hymns of Bridegroom Matins

---

¹ М. Качмар. Фінський збірник з історії церковної музики // *Καλοφωνία*, ч. 6. Львів 2012, с. 295–300.

- («Докази Божественного устрою»: Христова праця і милість через ікони та гимни Страсної утрени), с. 33–47.
- Ivan Moody / Іван Муді (Англія). *St Mary of Egypt as Icon and Opera* (Св. Марія Єгипетська в іконі та опері), с. 48–62.
- Lisa Radakovich Holsberg / Ліза Радакович-Голсберг (США). *A Simple Tune: Contemporary Chant Settings of Byzantine Poetry* (Сучасні хорові обробки візантійської поезії), с. 63–93.
- Bogdan Djaković / Богдан Дякович (Сербія). *Serbian Orthodox Choral Music: Its Revival over the Last Three Decades* (Сербська православна хорова музика: відродження впродовж останніх трьох десятиліть), с. 94–101.
- Šimon Marínčák / Шимон Марінчак (Словаччина). *Some Observations on Musical Practice in the Eparchy in Mukačevo in the 18th Century* (Деякі спостереження над музичною практикою в Мукачівській єпархії XVIII ст.), с. 102–111.
- Svetlana Kujumdzieva / Світлана Куюмджієва (Болгарія). *An Interpretation of the Song of Moses Miniature Depicted in Manuscript Vaticanus Graecus 752* (Інтерпретація пісні Мойсея в мініатюрі рукопису Vaticanus Graecus 752), с. 112–125.
- Flora Kritikou / Флора Крітіку (Греція). *Abbot Sisoës' Lamentation: A Composition with Iconographical Origins* (Ламентация настоятеля Сисоя: композиція за іконографічними джерелами), с. 126–137.
- Achilleas Chaldaeakes / Ахіллес Халдекес (Греція). *Illustrating Melodies: Iconographical Instructions in Byzantine Music Theory and Practice* (Ілюстративні мелодії: іконографічні інструкції у візантійській теорії музики та практики), с. 138–154.
- Thomas Apostolopoulos / Томас Апостолопулос (Греція). *Diagrams and "Kanonias" as Visual Representations of Musical Instruments in the Theory of Psaltic Art* (Діаграми і «Канонія»: візуальне представлення музичних інструментів у теорії півного мистецтва), с. 153–172.
- Michael Stroumpakis / Міхаель Струмпакіс (Греція). *Byzantine Iconography and Byzantine Church Music: Two Parallel Paths* (Візантійська іконографія і візантійська церковна музика: два паралельні шляхи), с. 173–187.
- Dimitrios Balageorgos / Дімітріос Балагеорґос (Греція). *Representing the Holy Trinity in Verse and Music* (Свята Трійця у віршах і музиці), с. 188–195.
- Meri Kumbe / Мері Камб (Албанія). *Music in Iconography in Albanian Churches* (Музика в іконографії албанських церков), с. 196–201.
- David Lucs / Девід Лукс (Вірменія). *Introducing Children to Hymnography through Iconography* (Ведення дітей до гимнографії через іконографію), с. 202–211.
- Costin Moisil / Костін Моїсіл (Румунія). *An Icon, a Pilgrimage, and a Few Songs* (Ікона, паломництво і декілька пісень), с. 212–218.
- Galina Alekseeva / Галина Алексеева (Росія). *New Methodological Approaches to the Analysis of the Processes of Adaptation of Byzantine Art in Ancient Russia:*

- Singing Tradition and Liturgical Action (Нові методологічні підходи до аналізу процесів адаптації візантійського мистецтва давньої Русі: півча традиція і літургійна дія), с. 219–224.
- Ionuț-Gabriel Nastasă / Йонут-Габріель Настаса (Румунія). Unpublished Testimony concerning Church Music at Văratec Monastery in the First Half of the 20th Century (Неопубліковані свідчення про церковну музику Варатекського монастиря першої половини ХХ ст.), с. 225–239.
- Irina Gerasimova / Ірина Герасимова (Білорусь). The Revived Icon of the Nativity of Christ in the 8-part Concert “A Mystery I Behold Which Is Strange and Wondrous” by Cybul’skiy (Ікона Різдва Христового, відроджена у 8-голосому концерті Цибульського «Таїнство странное вижу»), с. 240–264.
- Natalia Plotnikova / Наталія Плотнікова (Росія). The Trezvony to Icons of the Mother of God in Partes Polyphony (Трезвони до ікон Божої матері в партесному багатоголосці), с. 265–296.
- Katariina Husso / Катаріна Гуссо (Фінляндія). Tradition Re-Evaluated: the Discourse on Orthodox Icons in Finland (Переосмислення традиція: дискурс православних ікон у Фінляндії), с. 297–302.
- Maria Takala-Roszczenko / Марія Такала-Рощенко (Фінляндія). “Imported on a jet-plane”: the Byzantine “revival” in Finnish Orthodox Church Music in the 1950s-60s. («Швидке запозичення»: візантійське «відродження» у фінській православній церковній музиці 1950-х–1960-х рр.), с. 303–311.
- Gregory Myers / Грегорі Маєрс (Канада). Archbishop John of Novgorod and the Singing of a Kontakion – Some Musical Evidence (Архієпископ Йоан Новгородський і спів кондака – деякі музичні свідчення), с. 312–318.
- Natalia Kostyuk / Наталія Костюк (Україна). Congregational Singing in Divine Services in the Last Third of the 19th – First Decades of the 20th Century (Всенародний церковний спів в останній третині ХІХ – перших десятиліттях ХХ ст.), с. 319–344.
- Yulia Artamonova / Юлія Артамонова (Росія). The Earliest Hymns to Saint Iosif Volotsky from the Eparchial Collection (Ранні гимни св. Йосифа Волоцького з Єпархіяльної колекції), с. 345–349.
- Evan Freeman / Еван Фріман (Вірменія). Rethinking the Role of Style in Orthodox Iconography: The Invention of Tradition in the Writings of Florensky, Ouspensky and Kontoglou (Переосмислення ролі стилю в православній іконографії: винаходження традиції в листах Флоренського, Успенського і Контоглу), с. 350–369.
- Gregory Ealy / Григорій Елі (Вірменія). Teaching and Tradition: Singing the Kievan and Bakhmetev Obikhods in English (Навчання і традиція: спів Київського та Бахметьєвського обиходів англійською мовою), с. 370–386.
- Girolamo Garofalo / Джіроламо Гарофало (Італія). A Greek-Byzantine Musical Island Inside an Italian Island: the Byzantine Chant of the Arbëresh of Sicily (Гре-

ко-візантійський музичний острівець посередині італійського острова: візантійський напів сицилійських арберешів), с. 387–400.

Aleksey Gudkov / Олексій Гудков (Росія). Eating the Scroll: the Motif of Creative Initiation in the Iconography of Romanos the Melodist (Приймаючи сувій: мотив творчої ініціації в іконографії Романа Сладкопівця), с. 401–416.

Grammenos Karanos / Грамменос Каранос (Греція). Poetic and Musical Imagery in Kalophonic Heirmoi to the Theotokos (Поетичні й музичні образи в калофонічних ірмосах до Богородиці), с. 417–440.

Daniel Galadza / Даніель Галадза (Канада). "Open your mouth and attract the Spirit": St Theodore the Stoudite and Participation in the Icon of Worship («Відкрий уста свої і прийми Духа»: св. Теодор Студит та участь в іконі поклоніння), с. 441–455.

Melita Mudri-Zubacz / Меліта Мудрі-Зубач (Канада). Liturgical Song as an Aural Icon: Towards a Theology of Sound and Participation (Літургійний піснеспів як слухова ікона: на шляху до теології звуку і співучасті), с. 456–474.

Іван Муді у статті про Марію Єгипетську цікаво пише про трактування її образу в творчості малярів і композиторів Ф. Гаспаріні, О. Респігі та Дж. Тавнера, опера якого є найновішим (1992) твором, зверненим до духовного подвигу святої. Розглядаючи піснетворчість настоятеля Сисоя періоду ранньомодерної доби, Флора Крітіку детально розглядає гласову систему того часу, композицію, роль повторів, ехемат, осмислює окремі знаки-символи піасм та інші знаки калофонічного стилю. Важливими у творчості цього періоду є використання техніки *mathemata* й розмаїття композиційних структур, орієнтація на візантійську практику компонування фраз відповідно до змісту тексту, поєднання різних ладів в одному піснеспіві, зв'язок між тезисами і текстом.

Подібне теоретичне спрямування бачимо і в статті А. Халдекеса, у якій ідеться про семантику невменних знаків у зв'язку з іконографією. Автор порівнює ісон із «крапкою», а мелодичний стишок – з лінією в малярстві. Кожен знак, окрім зв'язку з хірономією, мав ще й символічне навантаження: паракліт – відомий євангельський вислів «встань і йди», кентема – світло, подих, вода, дуо-кентемата, дуо-апостроф – дві людини, агісма – як хата, гіпорой – вода. Це спричинило виникнення символічного напрямку серед піснетворців XIII ст.: Влемід, Йоан Гліка, Йоан Кукузель, Ксенос Короніс. В іншій площині виявляється цей зв'язок у лінійній нотації – через лад, поспівки, висхідний і низхідний кроки, що прийшла на зміну невменній у добу бароко. Пов'язати технічні елементи іконопису з церковною музикою намагається й М. Струмпакіс. Спираючись на працю П. Пасхоу «Логос і мелос» (1999), він продовжує роздуми цього дослідника: як характер лінії творить композицію

в іконописі, так і в музиці мелодична лінія визначає структуру й засади композивання, які описані в праці грецького теоретика і співця XV ст. Мануїла Хрисафа, зокрема про використання техніки *тезис* як об'єднання знаків у певні мелодичні форми мелод. Струмпакіс не перший, хто шукає зв'язку між різними видами сакрального мистецтва: Апостолаас Констас (XIX ст.) досліджував лади, феномени та знакові лінії; Габріель Єромонах (XVII ст.) – *тезис* у граматиці слова, Е. Веллес (XX ст.) – утворення мелодичної лінії зі сталих і добре знаних формул і каденцій, чи варіацій на певну мелодію. Автор роздумує також над значенням кольору і звуку як засобу передачі певного образу та розглядає послідовність створення ікони й мелодії. Як в іконі митець проходить цей шлях від задуму, використання певних деталей до колористики й власного стилю, так і в музиці – від особливостей мелодичної структури, через часові й звуковисотні засоби, паралаге, техніку пристосування до тексту, використання *тезисів* до власної інтерпретації.

Не менш цікавим є дослідження музики в малярстві: зображення співаків у книжкових мініатюрах розглядає С. Куюмджієва; про іконографічні сюжети в оздобі соборів Константинополя пише Е. Фріман, підкреслюючи певні стилістичні особливості. Цікавим є й спостереження Т. Апостолопулоса про зображення для пояснення іхосів і навчання співу за *паралаге*, де автор згадує про музичні інструменти (гелікон, монохорд, діаграм, гідравлічний орган та ін.), пише про коло як відображення космосу і гармонії сфер, про метод «дерева паралаге», який до сьогодні зберігся у грецькій практиці сольфеджування.

Окремим тематичним блоком є осмислення терміна «образ» у його музичній і поетичній інтерпретаціях у гимнографічних текстах (Я. Олкінуора, С. Фрідман, Д. Балагеоргос). Останній звертається до гимнів про Святу Трійцю, підкреслює значення духовних елементів та їх відображення в мелосі. Автор намагається розкрити основні напрями вивчення зв'язку між поетикою слова, музичною формою та іхосами в різних церковних службах. На його думку, гимнографи в різні часи послуговувалися широким спектром поетичних і риторичних (напр., метафори, риторичні схеми антитез), проєктуючи їх між богословією і гимнографією, що впливало на зміст і характер музичного первня. Тому композитори творили в усіх іхосах-гласах, використовуючи багату модальну розмаїтість. Так, для Свято-Троїцької служби характерними іхосами були перший і другий, четвертий плагальний і четвертий хроматичний. Д. Балагеоргос розмірковує над такими важливими для дослідників сакральної музики питаннями, як вибір певних іхосів та їх комбінацій для тих чи інших празників, досліджує, як ці комбінації в'язалися з ритмікою і силабічним розгортанням мелодії.

Статті Г. Алексєєвої, Г. Елі, Г. Маерса присвячені візантійській і слов'яно-руській традиціям. Елі аналізує структуру київського напіву за гласами, структурами ладу, мелодичних фраз, опорних тонів, фазами розвитку, прослідковує історію практики православного співу в Англії на основі київського Обиходу 1914 року (т. зв. «Бахметьєвського») та в Америці, де вживали різні західноукраїнські видання Ірмологіона та Простопінія.

Партесну музику розглядають І. Герасимова та Н. Плотнікова. Герасимова в руслі основної теми конференції пише про ікону Різдва Христового і втілення зображальних образів у багатоголосому концерті Цибульського на текст ірмоса «Таїнство бачу»; намагається осмислити поєднання двох рівнів музичної композиції як образу «видимого і невидимого».

Порівняно з попередніми конференціями, збільшилося число матеріалів про сучасну церковно-музичну практику східного обряду (Б. Дякович, Д. Лукс, Й. Настас, Н. Костюк). Композиторка Л. Радакович-Голсберг ділиться власним розумінням творення сучасної духовної музики, де візантійська поезія стає натхненням для молитви і творчості, але не втрачає при цьому свого духовного змісту в сучасному звуко-інтонаційному просторі. М. Такала-Рощенко пише про «візантійське відродження» в музичному мистецтві Фінляндії, і насамперед завдяки старанням православних єпископів і кліру, які заохочують співпрацю науковців і практиків. У такій взаємодії композитори і церковні співаки набувають нового творчого досвіду в «змаганні» між монодією і гармонізацією мелодій, що сприяє зміцненню практики кліросного співу Фінської Православної Церкви.

Збірник доповнено бібліографічним оглядом опублікованих матеріалів попередніх міжнародних конференцій з історії церковної музики.

Тема «Церковна музика та ікони» засвідчує важливість досліджень сакрального мистецтва в різних ракурсах, і такий міждисциплінарний зв'язок є важливим напрямом у пізнанні й обміні думками між науковцями різних видів сакрального мистецтва. Іконопис і гимнографія – це ті два джерела, які *оживляють* богословські концепти, достукуючись до сердець вірних, підносячи їхню молитву до небес, до Всевишнього. Величезний духовний простір сакрального мистецтва – від образу до сюжету, від лінії до композиції, від кольорів до іхосів, від символіки до невменного знаку, від лінії до звуку – творить божественну гармонію сфер, де відбувається не тільки навернення людини до Творця, але й відображається досконалість композиції сакрального твору, сотвореного людиною, а відтак – самопізнання її духовної величі і краси.